

Zoran Bognar

**Tečni
kristal**

**Antologija mikroeseja
XX veka**

■ Laguna ■

Copyright © 2006, Zoran Bognar
Copyright © ovog izdanja 2023, LAGUNA

Tečni kristal

Sadržaj

Predgovor: Tekst i prosjaj (Mikroesej – tečni kristal) . . . 17

BOŽIDAR KNEŽEVIĆ (1862–1905)

- O čoveku mase 22
- O jednakosti 23
- O slučajnosti i zakonitosti 24
- O ljudskom dugu 25
- O religiji 26

JOVAN DUČIĆ (1871–1943)

- Ćutalice 27
- O sreći 29
- O ljubavi 31
- O ženi 34

NIKOLAJ VELIMIROVIĆ (1880–1956)

- Stvarno, nečulno, sveto nebo 37
- Post 38
- Radost 39

SVETISLAV STEFANOVIĆ (1877–1944)

- Pitanje i odgovor 40

Dvostruka zapovest	41
O hvalama rata	42
DIMITRIJE MITRINOVIĆ (1887–1953)	
Traganje za univerzalnim čovečanstvom	44
Suočeni s velikim izborom	46
Istina naše prirode	47
ISIDORA SEKULIĆ (1887–1958)	
Čovek je nomad po srcu svom	48
Putovanje u visinu	50
Jednostavan čovek	51
Ptica sreće	52
Mržnja	53
STANISLAV VINAVER (1891–1955)	
Može li se izgubiti ono što se nema	54
Čovek i Bog	55
O neobjašnjivom	56
IVO ANDRIĆ (1892–1975)	
Treća domovina	57
O samovolji	58
O ponosu	59
O pobedi	61
Da biste se spasli	62
ANICA SAVIĆ REBAC (1893–1953)	
Eros i Platon	63
MILOŠ CRNJANSKI (1893–1977)	
Ličnost i delo	64
MOMČILO NASTASIJEVIĆ (1894–1938)	
Beleške za stvarnu reč	66
O fenomenu pevanja	67
Za relativnu kritiku	68
Veličanstvenost i gnusoba	69

JUSTIN POPOVIĆ (1894–1979)	
Tužno i za heruvimska srca	70
Zlo se potiskuje dobrom	71
Kad bi se misao srela s Bogom	72
KSENIJA ATANASIJEVIĆ (1894–1981)	
Ljubav prema stvarčicama	74
Ljudi od fantazije	75
Unutrašnji glasovi	76
RASTKO PETROVIĆ (1898–1949)	
Pozorište, pozorište	77
Govor hipnotisanih	78
RADE DRAINAC (1899–1943)	
O karakteru	80
Istina o poeziji	81
Poetsko vizionarstvo	82
PAVLE STEFANOVIĆ (1901–1985)	
Put naviše i naniže	83
SRETEN MARIĆ (1903–1992)	
Zapis o snu	84
Pesnik, simbol, slika	85
ERIH KOŠ (1913–2010)	
Pisac	86
Vikendice	87
Lepota	88
ZORAN PETROVIĆ (1921–1996)	
Zelena napast	89
DUŠAN RADOVIĆ (1922–1984)	
Obučari	91
Pekare	92

Imati prijatelje	93
O deci	94
ALEKSANDAR TIŠMA (1924–2002)	
Odbrana smrtnosti	95
VLADETA JEROTIĆ (1924–2018)	
Tri vrste ljudi	97
O braku	98
Koristoljublje i strah	99
BRANKO V. RADIČEVIĆ (1925–2001)	
Tajna	100
Kalemar	101
Urastanje	102
MIODRAG PAVLOVIĆ (1928–2014)	
Život po obredu	103
Tajna duhovne progresije	105
Čin sećanja	107
Pravci kretanja III	108
O krstu	109
MILIVOJE MARKOVIĆ (1930–1996)	
Kritika kao moralni čin	110
RADE DACIĆ (1930–2016)	
O neznanju	112
Uvođenje reda	113
JOVAN ĆIRILOV (1931–2014)	
Imitiranje	114
Dosada	116
CVETKO LAINOVIĆ (1931–2006)	
Pojava	118
Talenat	119

SRBA MITROVIĆ (1931–2007)	
Semafor	120
Vatra.	121
LEONID ŠEJKA (1932–1970)	
Sazvežđe malih stvari	122
ŽIVOJIN PAVLOVIĆ (1933–1998)	
Njiva	125
RANKO BUGARSKI (1933)	
Jezička evolucija	127
Funkcije pisma	129
BRANKO MILJKOVIĆ (1934–1961)	
Poezija i ontologija	131
Biće i pevanje	133
Poezija je uzvišeni napor	135
DANILO KIŠ (1935–1989)	
Pisac kao gospod Bog	136
Poslednja književna politika.	137
Bogatstvo, sloboda i zrelost	138
Zašto pišem?	139
LJUBOMIR SIMOVIĆ (1935)	
Badnjačari.	140
Mašina za meso.	141
DRAŠKO REĐEP (1935–2019)	
Datumi budući, datumi osvojeni	142
STEVAN PEŠIĆ (1936–1994)	
O usamljenosti	144
MILOVAN DANOJLIĆ (1937)	
Slabo osvetljeni gradovi	145
Šta pesnik duguje domovini.	146

Pisci o piscima	147
O komunizmu i fašizmu.	148
Loša strana mašine za fotokopiranje	149
RADOSLAV VOJVODIĆ (1937)	
O zvuku i plamenu.	150
MILOSLAV ŠUTIĆ (1938)	
Povratak duši	153
MILADIN ĆULAFIĆ (1939)	
Žila i vrh.	155
RADOSLAV LAZIĆ (1939)	
Legenda o postanju teatra	156
Pekinška opera	158
SLAVKO GORDIĆ (1941)	
Pesnici	159
Pisci se svrstavaju.	160
San i poezija.	161
RANKO RISOJEVIĆ (1943)	
Mali gnevni čovek	162
Strah	163
Šta je s ljudskom dušom	164
ČEDOMIR MIRKOVIĆ (1944–2005)	
Emitovanje i prijem	166
Danonoćni dueli	167
Ozlojeđenost	168
MILISAV SAVIĆ (1945)	
Strele, Erosove i Alahove	169
JOVICA AĆIN (1946)	
O dodavanju ruma pekmezu od šljiva	171
Za novi život	173

Nežnost i gorčina zore	174
Putokazi	175
JOVAN ZIVLAK (1947)	
Vrt	177
Belina je uslov pisanja	179
Poezija je izvesna vrsta jezičke religije	180
O bibliotekama	181
Da li je čitalac autist	183
SAŠA HADŽI TANČIĆ (1948–2014)	
Kad note postaju reči	185
Subjektivni ton	187
RADIVOJ ŠAJTINAC (1949)	
Amor i Psiha	188
Orah i sreća	190
Potkožni vilenjadi	193
Pasaž o audijenciji	195
VLADIMIR KOPICL (1949)	
U formi citata	198
Fascinacija citatom	199
RADMILA LAZIĆ (1949)	
Nostalgija za izgubljenim rajem	200
ŽARKO TREBJEŠANIN (1950)	
Magija novogodišnje noći	203
BOJAN JOVANOVIĆ (1950)	
Bol i zadovoljstvo.	205
Smirujuće središte	207
Veličina malog	209
Životna vrlina greha	211

VOJISLAV DESPOTOV (1950–2000)

Polarni krug.	213
Kalifornijski zev	214
Umetnička mašina	215
Istina i mit novog umiranja	217

BRANKO KUKIĆ (1950)

Intelektualac ili Mobi Dik na pučini	219
Živi Faust	222

ZORAN M. MANDIĆ (1950)

Brisanje biografije (Uputstvo za spas)	225
Stan	226
Mobilni telefon (O poterama modernog sveta). . .	228
Svet.	230

MILENKO PAJIĆ (1950–2015)

Ubi me prazna reč	231
Ni dana bez lepe reči	233

JOVAN PEJČIĆ (1951)

Tajna.	235
Žanr	237
Poruka: pouka	239
Vidljiva strana sveta	241

STANKO Ž. ŠAJTINAC (1952–2020)

Vrata	242
Plać	243
Dečje bolesti (izlečive)	244
Dečje bolesti (neizlečive)	245
Pogled	246
Samorast.	247
Tamo (Nostalgija)	248

BOŽIDAR MANDIĆ (1952)	
Magla	249
Vazdušne etide	251
Poetika celera	253
Leptir	255
MILAN ĐORĐEVIĆ (1954)	
Skoro nevini	257
Pustinja	259
Žar	261
Žene	262
VLADISLAV BAJAC (1954)	
Granice tišine	264
Unutar sveprisutne tišine	266
SAVA DAMJANOV (1956)	
Devica	268
Kroz šumu opsena, privida i senki	270
Otvori svoje biće	272
MIHAJLO PANTIĆ (1957)	
Savremeni Vavilon	274
Jedina stvarnost, jedina izvesnost	276
Alhemijski produkt	278
BRANKO MAŠIREVIĆ (1957)	
Početak	279
O osami	281
Brzina krvi	283
Živeti uspravno	285
NEMANJA MITROVIĆ (1960)	
Stub i nebo	287
Soc	288
Nedelja	289

DRAGAN JOVANOVIĆ DANILOV (1960)	
Živeti u malim gradovima	290
Kult čitanja poezije	292
Esej o formi	294
RADIOVOJ STANIVUK (1960)	
Zverinjak	296
Jeza	298
MARIJA KNEŽEVIĆ (1963)	
Nužne nepotrebnosti	300
ZORAN BOGNAR (1965)	
O usamljenosti	302
O veri	303
PETAR V. ARBUTINA (1968)	
Jezik i jeza (Ostrva reči i okean nerazumevanja) . .	304
Privid	306
Stanice	307
Hotel	309
Beleška o autorima	311
Beleška o priređivaču	319
Izjave zahvalnosti	323

Predgovor

TEKST I PROSJAJ (Mikroesej – tečni kristal)

Ova antologija nastajala je u periodu jesen 1999. godine – proleće 2004. godine. Prikupljanje materijala i građe za ovu i ovakvu knjigu, zapravo, počelo je još početkom devedesetih godina prethodnog veka, kada sam brižno isecao i „arhivirao“ lucidne univerzalne mikroeseje (bez obzira da li je reč o urbanom ili ruralnom, antropološkom, ontološkom, lirskom, filozofskom, lingvističkom ili nekom drugom mikroeseju) svojih kolega Milovana Danojlića, Bojana Jovanovića, Radivoja Šajtinca, Božidara Mandića, Radmile Lazić, Slavka Gordića, Zorana M. Mandića i drugih, objavljivane najvećma u kulturnim dodacima dnevnih novina *Politika* i novosadskog *Dnevnika*, ali i u pojedinim književnim časopisima koji su imali sluha i uređivačke fleksibilnosti prema ovom žanru, poput novosadskog *Letopisa Matice srpske*, zrenjaninske *Ulaznice*, beogradske *Književnosti*... Paralelno sam, u neku vrstu dnevnika kreativnog čitanja, prepisivao najuspelije i najmudrije mikroeseje iz već postojećih knjiga ovog žanra (objavljivanih s početka, pa sve do kraja izmaklog veka) poput knjiga *Pogledi i pokušaji*

Svetislava Stefanovića, *Filozofski fragmenti* Ksenije Atanasijević, *Duhovne pouke* Nikolaja Velimirovića, *Misli* Stanislava Vinavera, *Znakovi pored puta* Ive Andrića, *Filozofske urvine* Justina Popovića, *Duše i stvari* Nemanje Mitrovića, *Novi monasi* i *Konspirativna geografija* Branka Maširevića, *Jedenje knjige* i *Aurine senke* Jovana Zivlaka, *Tajna i krst* Jovana Pejčića, *O duši* Ranka Risojevića, *Rečnik zavičajne fantastike* Stanka Ž. Šajtinca, *Praskozorje* Božidara Mandića... Suočen sa činjenicom da je veliki broj naših pisaca pisao, negovao i objavljivao mikroeseje a da gotovo nijednom od njih ovaj žanr nije primaran kao što je to, recimo, bio slučaj, da uzmemo primer iz svetske literature, kod Emila Siorana (uglavnom su svi oni postali i ostali poznati po svojim proznim, poetskim ili stručnim knjigama), pa samim tim ni taj deo njihovog književnog rada, dela i opusa nije na najadekvatniji način ne samo vrednovan nego, čak, ni pročitano – odlučio sam da priredim ovu antologiju i da sve ove volšebne, univerzalne i, poput tečnog kristala, svezremene mikroeseje pokušam da spasem od zaborava i da ih, ovako okupljene na jednom mestu, ponudim književnom establišmentu, odnosno, kompetentnim čitačima i tumačima na „naknadno i/ili novo“ vrednovanje, kako bismo, napokon, dobili jednu relevantniju i temeljniju recepciju u kontekstu savremene srpske književnosti. Naravno, da bih priredio ovu i ovakvu antologiju morao sam pribeći jednom ozbiljnijem i konciznijem istraživačkom i priređivačkom radu, koji se zasnivao na gotovo svakodnevnom traganju po registrima i signaturama u Narodnoj biblioteci Srbije, Biblioteci grada Beograda, ali i po mnogim kućnim, odnosno privatnim bibliotekama svojih kolega koji, među ostalim knjigama, imaju i takve raritete kao što su knjige mikroeseja pojedinih pisaca s početka dvadesetog veka.

Šta je, zapravo, mikroesej?

Ni u jednom rečniku stranih reči ili termina zasigurno nećete naći eksplicitno objašnjenje ovog pojma. No, u slobodnoj interpretaciji, mogli bismo svakako reći da je mikroesej žanr kratkog metra pisan tehnikom razobličavanja, razotkrivanja, odnosno, demistifikovanja. Mikroesej je idealna forma našeg vremena: istovremeno i brz i dinamičan, i eksplicitan i ekspresivan. Andrić ga je u knjizi *Znakovi pored puta* „krstio“ meditativna proza, drugi su ga nazivali poetsko-fenomenološkim refleksijama, crticama, kontemplacijama ili pak reminiscencijama – no, ipak, on u svom imenu objedinjuje i žanrovski najpreciznije određuje sve navedene termine.

Koja je standardna dužina mikroeseja?

Ne postoji odranije utvrđeni standard po kojem bismo mogli odrediti ni minimalnu ni maksimalnu dužinu tog teksta. I ma koliko god da je kratkog metra, mikroesej predstavlja jednu bezgranično veliku, intrigantnu i zavodljivu enigmu i, u metaforičnom smislu, neodoljivo podseća na neko „čudnovato biće“ bez identiteta roditelja, bez datuma i mesta rođenja, bez „nasleđene“ krvne grupe, dakle, bez istorije svog postanja... Kao idejni tvorac i autor ove antologije preuzeo sam „obavezu“ i odgovornost da, uz osnovne postulate i kriterijume, na ovom mestu odredim i maksimalnu dužinu mikroeseja, koja ni u kom slučaju nije mogla i nije smela preći dve stranice knjižnog bloka (uz napomenu i ograđivanje od bilo kakve bespotrebne nadmenosti, lakovernosti i isključivosti, da ovo ne smatram *jednom zasvagda postavljenim* standardom, već naprotiv, da to doživljavam i vidim kao prvo moguće „deljenje karata“ jedne mistične i zavodljive igre čijim će se „adutima, štihovima i poenima“ tek baviti neki novi pasionirani „zagovornici“ u bližoj ili

daljoj budućnosti). Naravno, verujem da će se oko ovog pitanja voditi mnoge diskusije i polemike i da će se „lomiti mnoga koplja“. Upravo takve reakcije bi me učinile neizмерно srećnim. Bila bi to, zapravo, najplešna potvrda da je ova antologija ispunila sve svoje namere, očekivanja i razloge svoga postanja, koje u principu mora imati i bilo koja druga antologija (bez obzira koji žanr obuhvata i zastupa), a to je, pre svega, da istovremeno bude i otkrivalačka i prevratnička i polemička.

Moguće zamke?

Postoje mnoge zamke i opasnosti u prepoznavanju i jasnom definisanju mikroeseja, od kojih, na ovom mestu, naglašavam ponekad jedva vidljivu razliku između narativnog eseja i esejizirane kratke proze. Svaki budući zagovornik i tumač mikroeseja trebalo bi pre svega da savlada ovakve i slične enigme i prepreke. U ovoj antologiji nije postojala opasnost od takvih zamki jer su u njoj zastupljeni isključivo univerzalni poetsko-fenomenološki mikroeseji, što znači da su već na samom početku odbačeni iz razmatranja i narativni eseji i esejizirana kratka proza. To govori da najveći broj ovih tekstova pokazuje duboku filozofsko-poetičku, intimnu, čulnu i retoričku borbu protiv svakog *sižea*. U njima nema nikakvog minimalnog narativnog konteksta, u njima se smenjuju epifanijska gnezda sistemom arhetipskog poimanja kristalizacije, koji podrazumeva sticaj unutrašnje i spoljne svetlosti, podsvesti, asocijativnosti i jezika (mikroteksta) kao polazišta za dalju čitaočevu dokvalifikaciju.

Znači, u pitanju nije žanrovski ili metažanrovski jednosmeran postulat koji se bavi suštinom eseja kao interpretacije, već polazište i ishod po sebi, lirska i transcendentalna anarhija ili erotika u kojoj se stvari, pojave, pojmovi, fenomeni, iskustva, stanja i saznanja oslobađaju bilo kakvog nepoetičkog

sistema i predočavaju se kao podsticaj za destabilizaciju duše u najpozitivnijem smislu, tako da je njihova preotvorenost i provokativnost sve manje citatna, a sve više zenovska...

Ovo je prva antologija mikroeseja u istoriji srpske literature. Međutim, radeći na ovoj antologiji, paralelno sam se informisao i proveravao (preko mnogih evropskih i svetskih nacionalnih biblioteka, univerziteta, interneta, preko inostranih izdavača i kolega) da li u bilo kojoj drugoj nacionalnoj književnosti u svetu postoji neka antologija ovog žanra (kako bih, eventualno, uporedio postulate i kriterijume), ali do današnjeg dana, niodakle i ni od koga nisam dobio potvrđan odgovor, tako da je vrlo moguće da je ova antologija ujedno i prva antologija mikroeseja i u kontekstu evropske i svetske književnosti.

Z. B.
Beograd, 2004.

BOŽIDAR KNEŽEVIĆ (1862–1905)

O ČOVEKU MASE

Čoveku mase, nižem čoveku sve je stvarno; on samo o stvarnome govori, sa stvarima misli i radi, i ne dižući se nikad do apstrakcije, njemu je sve pojedino celina, tip za sebe. Po tome, da bi nešto razumeo, on to mora čulno opaziti – videti, čuti, opipati.

Živeći samo čulnim životom čovek mase voli, zanima ga i opaža samo ono što je veliko; on u svemu vidi samo radnju, a ne bivanje; on čuje samo izbijanje satova, ali ne opaža tihi kontinuitet vremena. Otud čulne veličine na njega najviše deluju, zanose ga i imponuju mu.

O JEDNAKOSTI

Samo su niži ljudi jednaki među sobom, i svi su ljudi jednaki samo u nižem životu i u nižim potrebama. Viši ljudi nejednaki su ne samo prema nižima nego i među sobom; kao što su i bregovi na zemlji nejednaki i daleko jedan od drugog. Svaki veliki duh jeste zasebna veličina.

Svi su ljudi jednaki gledani samo sa Božje visine.

O SLUČAJNOSTI I ZAKONITOSTI

Slučajnost u istoriji znači nemoć ljudskog mišljenja, zakonitost u istoriji znači nemoć ljudske volje. Ako su sva otkrića i pronalasci, ideje i principi u istoriji delo slučaja, to čoveku ne bi trebalo ništa da misli pošto mišljenjem ne bi mogao ništa učiniti; ako je sve to delo zakonitosti, onda ljudska volja tu nema posla. I u jednom i u drugom slučaju nemoć ljudska je očita.

O LJUDSKOM DUGU

Od svih stvari čovek je najviše dužan, i sve većim progresom civilizacije čovek se oseća dužan sve većem broju stvari. On je dužan Bogu i vasioni, Suncu, Mesecu i zvezdama; dužan je letu i zimi, proleću i jeseni, danu i noći, vazduhu, zemlji i kamenju, dužan je bilju i životinjama, bregovima i ravnica-ma, morima i rekama; dužan je svojim roditeljima, porodici, narodu, društvu, domovini, religiji; dužan je svim ljudima koji žive, koji su živeli i koji će živeti. Otud je u svakom čoveku samo mikroskopski malen deo koji on može nazvati svojim, za koji ne duguje nikom.

Jedan od zadataka prave filosofije jeste da odredi pravu vrednost svim stvarima, odnosno, njihovo mesto u prostoru i vremenu u opštem procesu, i prema tome da odredi koliko svaka od njih ima vrednosti za ostale stvari i za čoveka, i prema tome da odredi koliko svakoj od njih čovek duguje. Tako bi najviša filosofija bila ujedno i najviša pravda. Po tome čovek običnog, nižeg duha uvek je rđav dužnik, plaćajući često neznatnim i sitnim stvarima ono što duguje većim i daljim.

O RELIGIJI

Religija je najmoćnija prema svim drugim manifestacijama ljudske intelektualnosti, što je ona prosto ispoljavanje ljudskog uverenja u nadmoćnost nečega spoljnog nad njim – prirode i njenih pojava i snaga, bogova, Boga. Religija stoga stoji prema filosofiji i nauci kao što stoji priroda prema čoveku; i kao što se čovek izvija iz prirode do čoveka, tako i filosofija i nauka iz religije. I kao što sve čovekovo počiva na osnovu spoljne prirode, tako i sva intelektualnost njegova na osnovu religije. I kao što je idealno stanje čoveka potpuno razumevanje prirode, time potpuno približenje njoj i utonuće u nju, tako je idealno stanje razvitka filosofije i nauke potpuno utonuće u religiju.

Religija je vera u moć prirode, filosofija i nauka jesu vera u moć uma čovekova.

JOVAN DUČIĆ (1871–1943)

ĆUTALICE

Veliki uspeh u životu imaju ćutalice. Oni ulevaju poverenje ljudima s kojima rade jer mnogi ljudi u ćutanju drugog vide i svoju sigurnost. Čovek može da naškodi drugom čoveku ili promišljenim rđavim delom ili nepromišljenom rečju; a ćutalica se smatra bar kao čovek koji ne škodi svojom neopreznom rečju. Zatim ćutalica ne traži ni od drugog čoveka briljantnu konverzaciju, niti naročitu rasipnost duha, i zato je on za druge odmoran, zbog čega izgleda i dobar. Ljudi koji mnogo govore škode i sebi i drugom; kad su i najsjajniji kozeri, oni su sami ipak prva žrtva tog svog talenta. Jer im jedni zavide na tom duhu; drugi ih omrznu zato što su od te njihove duhovitosti ostali zaslepljeni i ošamućeni; a treći se čak boje te duhovitosti da ih najzad ne pogodi i ne poseče. Ovo je sasvim razumljivo. Jer odista, ljudi duhoviti ne mogu izgledati mnogo blistavi ako samo govore o idejama i stvarima; naprotiv, duhovitost se hrani najviše otrovom ličnih mržnja, više nego i medom ličnih ljubavi.

Ćutalica i kad je neinteligentan, ne izgleda glup jer izgleda bar zamišljen; a prostom svetu izgleda i kao mislilac. Jer ako

ćutalica ne kaže mudrosti, ne kaže ni gluposti ili ih bar ne kaže u velikom broju. Ćutalica izgleda i kao čovek i pozitivan i realan. Blistavi ljudi, koji vas podignu svojom duhovitošću u visine, ni sami ne izgledaju drugom da su na zemlji, nego uvek u oblacima, znači iznad svakidašnjih čovekovih misli i briga, i izvan realnosti od kojih je život uglavnom sačinjen. Zbog toga prosečnim ljudima takav čovek neminovno postane dosadan, ili izgleda i opasan. Ljudi se boje čoveka koji ćuti, ali preziru čoveka koji mnogo govori. Čovek koji ćuti izgleda uvek kao zaverenik i mizantrop, ali čovek koji mnogo govori izgleda kao vetrogonja. I pošto ljudi ne cene nego onog koga se boje, poštovanje ide za ćutalicu. Jer, bezuslovno, ima mudrih ćutanja koja vrede više nego i najmudrije reči. Ljudi zato vole da se zabavljaju s čovekom koji lepo govori, ali vole da rade samo s čovekom koji ume lepo da ćuti. Proverite u svom životu da li su vam više dobra donele vaše najblistavije reči, ili kad ste u izvesnom smislu pribegli ćutanju.

Nikad čovek ne može da kaže onoliko mudrosti koliko može da prećuti ludosti, čak i gluposti... U rečima uvek ima više laži nego istine, i više zloće nego ljubavi; jer ljudi najčešće ne znaju ni sami šta kažu, ni zašto su nešto rekli. Reč dovodi do više nesporazuma nego što bi bilo nesporazuma da reči uopšte ne postoje.

O SREĆI

Svakom zdravom čoveku je ipak moguće da bude srećan. Osećanje nesreće, to je, najčešće, samo jedno duševno stanje (mnogo puta tuđa sugestija), najčešće stvar temperamenta, ponekad i samo stvar lične predrasude o životu. Sreća, to je utopija zdravih; ali nesreća, to je fantazija bolesnih. Filozofija će zato, kao i sve religije, uvek propovedati da je blagodet jedino u skromnom životu, a to znači u samoodricanju. Odista, pokušajte da se nečeg odreknete, i videćete koliko odjednom osetite vere u sebe. Odrecite se zatim još nečeg, i videćete kako se najednom počnete osećati moćnijim od svih neprijatelja; a odrecite se, najzad, nečeg što je bilo vaše najveće i centralno zadovoljstvo, i vi ćete se konačno osetiti silnijim i od samog života. Pokažite samom sebi da možete živeti sa vrlo malo društvenih veza, i biti srećan i s polovinom ili trećinom svog imanja, i da se možete osećati snažnim i samo s dvojicom prijatelja, mesto bezbrojnih i blistavih poznanstava, i da možete spokojno stanovati u predgrađu, mesto u središtu velikog grada, čak i u selu, mesto u varoši. Odrecite se, na kraju krajeva, i svojih neprijatelja, kao da

ne postoje, jer i oni predstavljaju jedan teret, bespotreban, na vašim kolima. Naročito uverite sami sebe kako je sasvim moguće sve materijalne sreće zameniti moralnim i duhovnim, da sujetu možemo zameniti ponosom, a samoljublje zameniti častoljubljem. – Stari su Atinjani počinjali svoju jutarnju molitvu ovim rečima: „Orosi, orosi, mili Zevse, polja atinjanska i ravnice“... A imperator Marko Aurelije, navodeći blage reči ove molitve, dodaje sa svoje strane da ili se ne treba moliti Bogu, ili ga treba odista moliti ovako nevino i predano.

O LJUBAVI

Ljubavnici su najveći utopisti, a ljubav je najveća utopija. U ljubavi se oseća više nego što treba, pati više nego što se misli, sanja više nego što se živi, i kaže i ono u šta ni sami ne verujemo. U ljubavi nema ničeg razumnog. Ljubav je jedno duševno stanje bez ravnoteže i bez razabiranja. Zato su antički Grci smatrali ljubav bolešću, a zaljubljene bolesnicima. Ni zakletva zaljubljenih nije za njih imala sudsku vrednost. „Dobro pazi, sine moj, da nikad svoj razum ne žrtvuješ za ljubav jedne žene“ kaže Kreont u *Antigoni*. A Plutarh, govoreći o Antoniju i Kleopatri, pet vekova posle takvog Sofoklovog pesimizma, kaže o ljubavi: „Duša zaljubljenog čoveka živi u tuđem telu.“ Dugo se verovalo da ljubav pomućuje zdrav razum i podiže egoizam do slepila. O ljubavi se ne može ni govoriti pametno jer ljubav nije stvar pameti nego osećanja; a zato što je ljubav istinska samo kad je slepa, ona ne podleže nikakvim merama razuma. Žena se zato može samo voleti ili ne voleti, ali se ne daje razumeti; najbolji dokaz, što se najmanje poznaju dvoje koji se najvećma vole. Mi zapravo počinjemo ne razumevati ženu tek

otkad počnemo da je volimo. Naročiti razlog što se o ljubavi ne može pravilno misliti, to je što se o njoj odveć razmišlja. Preterano razmišljanje o nečem skrene misao na bespuće, naročito u stvarima osećanja. U ljubavi se naročito ispituje svaka pojedinost, svaki pokret, svaka reč, pogled, aluzija. Zaljubljen čovek je mistik koji živi od priviđenja, koji veruje u čudesa, koji ne veruje ni ono što je očevidno, koji se bori s fantomima, koji izmisli najveći deo svojih sreća i nesreća, i najzad, koji izgradi planove bez srazmera i bez logike, sasvim protivno svemu kako bi radio da nije zaljubljen. A koliko zaljubljeni žive u opsesijama i u poluludilu, vidi se tek kad se takvi zaljubljenici najzad ohlade, i otrezne, i povrate sebi. Zaljubljeni se danas očajno vole, kao što sutra mogu da se očajno omrznju; a oni se omrznju bez stvarnog povoda, kao što su se zavoleli bez stvarnog razloga.

U ljubavi čovek traži sudbinu u gatkama, hrabri se rečima, ne veruje svojim očima ni ušima. Žena je stvar spola i srca, a ne osvedočenje filozofije. Ako od nje napravite predmet misli, onda je ona izgubljena za vaša osećanja. Često i sve ideje koje imamo o nekoj ženi dolaze samo od dobrog ili lošeg iskustva sa nekom sasvim drugom i drukčijom ženom. Najgore govore o ženi oni koji su bili najnesrećniji u ljubavima; nesrećnici su uvek kratki u svojim refleksijama o ženi. Pisc i nepisc, ljudi dubokoumni i ljudi maloumni, svi govore o ženama sa uopštavanjem; ali ženu najvećma napadaju baš ljudi koji su najmuževniji i fizički najstrasniji. O ženi govore lepo i pristojno samo ljudi po krvi hladni i za ženu ravnodušni. Jedino onaj pisac koji ženu ne bi napao u šumi neće je napasti ni u knjizi. Srećom što i žena voli samo napadača, koji hoće da napadne kako bi je oteo, i da je otme kako bi je zaposeo.

Izvesno, jedno o ženi misle mladi, a drugo stari; i jedno bogati, a drugo ubogi; i jedno lepi, a drugo ružni; i najzad, jedno zdravi, a drugo bolesni. U ljubavi, kao i u religiji, sve počiva na osećanju i na verovanju u neverovatno. Zaljubljen čovek misli da uvek voli prvi put, iako je pre toga sto puta voleo; a događa se čak da veruje kako je odista samo ovog puta istinski voleo. – Zbog ovog nelogičnog i nerazumnog, ima u ljubavi toliko nesrećnika.